

KAYIT DIŞI EKONOMİ ve BASEL II

Yasin DEMİR (*)

1 - GİRİŐ

Kayıt dışı ekonomi gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişme yolunda olan ülkeler için temel bir sorundur. Kayıt dışı ekonominin hacmi son 30 yıl içinde özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri başta olmak üzere bütün dünya ekonomisinde önemli bir boyuta varmıştır. Bugün iktisadi faaliyetlerin önemli bir kısmının kayıt dışı ekonomide gerçekleştiğı ve hatta kayıt dışı ekonominin artarak devam ettiğı hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında diğer ekonomik faktörlerden etkilendiğı, bu faktörleri etkilediğı ve son derece karmaşık bir yapıya sahip bir sorun olduğu anlaşılır. Fakat daha da önemlisi içerisinde iktisadi faktörlerle birlikte sosyal, siyasi ve ahlaksal boyutları içerdiği bilinen kayıt dışı ekonomi, teorik çapta birçok çözüm önerileri sıralanan fakat bir türlü ortadan kaldırılamayan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünyada ilk olarak 1960'lı yıllarda tartışılmaya başlanan kayıt dışı ekonomi, Türkiye gündemine

1990'lı yıllarda girmiş ve ülkenin karabasanı haline gelen önemli bir sorun olmuştur. Bu bağlamda çalışmamızda, kayıt dışı ekonomiye ilişkin bir değerlendirme yapılacak ve Basel II'nin kayıt dışı ekonomiyi önlemede katkısı olup olmayacağı araştırılacaktır. Bu sebeple, öncelikle, kayıt dışı ekonomi tanımlanacak ve bunu takiben kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına sebep olan etkenler tartışılacaktır. Üçüncü bölümde, Basel II tanımlanacak ve Basel II'nin ortaya çıkış süreci analiz edilecektir. Son bölümde ise Basel II'nin kayıt dışı ekonomiyle mücadeledeki etkisi tartışılacaktır.

2- KAYIT DIŞI EKONOMİ'NİN TANIMI ve KAYITDIŞI EKONOMİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

2.1- Kayıt Dışı Ekonomi'nin Tanımı

Vergi, devletin özel ya da tüzel kişilerin her türlü iktisadi faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlardan kamu harcamalarının finansmanı için egemenlik gücünü kullanarak aldığı bir paydır ve en önemli gelir kaynağıdır. Ancak, bazı mükellefler bu kazançlarından devlete pay vermemek

(*) Vergi Denetmen Yardımcısı

ya da daha az pay vermek için kayıtlarının bir kısmını veya tamamını gizleme eğilimindedirler. Bazı mükelleflerin yapmış olduğu bu gizlemeye literatürde ‘Kayıt Dışı Ekonomi’ denilmektedir. O halde kayıt dışı ekonomiyi, resmi kayıtlarda görünmeyen ve istatistiki yöntemlerle gayri safi milli gelir hesaplarına dâhil edilmeyen her türlü ekonomik işlem ve faaliyetler olarak tanımlayabiliriz. Bir başka ifadeyle, kayıt dışı ekonomi belgelendirilemeyen ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilerek gizlenen ekonomidir. Kayıt dışı ekonomi çok boyutlu, değişik faaliyetleri kapsayan oldukça karmaşık bir olgu olduğu için tanımlanması da oldukça zor olup değişik tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel kabul görmüş tek bir tanımdan söz etmek zordur. Kayıt dışı ekonominin şu şekilde tanımları yapılmıştır:

Kayıt dışı ekonomi, “ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşmasıdır”¹

Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilen kayıt dışı ekonomi, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetlerdir. Diğer bir

ifadeyle, kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin toplamıdır. “Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür”²

Kayıt dışı ekonomi, “mal ve hizmet üretimine konu olmasına karşılık ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleriyle bütünüyle tespit edilemediğinden milli muhasebe kayıtlarında yer almayan ve GSMH büyüklüklerine yansımaya alanları kapsamaktadır”³

Kayıt dışı ekonominin diğer bir şekli olan yasadışı faaliyetler toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği kanunen yasaklanmış faaliyetlerdir. Kayıtlı ekonomik faaliyet olarak yürütülmesi yasaklanmış olan faaliyetler doğal olarak kayıt dışı faaliyetlerdir. “Ekonomik faaliyetlerden bir kısmının çeşitli sebeplerle yeraltına kayması vergilendirilebilir kaynakların da yeraltına kayması anlamına gelmekte ve sonuçta vergi kaybı doğmaktadır”⁴

Kayıt dışı ekonomi, “kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen yasal ya da yasadışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler şeklinde tanımlanabilir”⁵

¹ ALTUĞ, O., “Kayıtdışı Ekonominin Boyutları (1997),” Erciyes Üniv. İİBF Dergisi, Sayı: 15, 1999, s.257

² DERDIYOK, T., “Türkiye’nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, Türkiye İktisat Dergisi, Mayıs, 1993, s.54

³ TEMEL, A., A.ŞİMŞEK ve K.YAZICI., “Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü”, DPT, Ankara, 1994, s.1

⁴ YILMAZ, G., “Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye’de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayı -Prof. Dr. Halil NADAROĞLU’na Armağan, Cilt: XIV, Sayı: 1, 1998, s. 483

⁵ AKBULAK, Y. ve TAHTAKILIÇ A.K., “Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler,” Banka-Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 40(468), 2003, s. 18

Kayıt dışı ekonomi, “kamu otoritelerinin denetimi dışında meydana gelen her türlü ekonomik işlem veya faaliyet olarak tanımlanabilir”⁶

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi halinde ilgililer sadece vergi cezaları ile cezalandırılırken, yasa dışı faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile cezalandırılırlar. “Daha çok kamu düzenini ilgilendiren ve devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde olan bu faaliyetleri, silah, uyuşturucu, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, kalpazanlık, sahte pasaport, vize ticareti, gayri yasal iş takibi, çek-senet tahsilâtı, tefecilik, rüşvet, kadın ticareti ve organ ticareti olarak saymak ve bu sayılanları artırmak mümkündür”⁷

Yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelire kara para, bu paraya yasal bir kazanç görünümü kazandırılmasına kara paranın aklanması denir. “Esas itibarıyla, kanunların suç saydığı fillerin - öncül suçlar vasıtasıyla- işlenmesinden elde edilen para veya para yerine geçen evrak ve senetleri mal veya gelirleri ve bir para biriminden diğerine çevrilmesi de dâhil olmak üzere elde edilen her türlü ekonomik menfaat ve değeri kara para olarak tanımlamak mümkündür ve kayıt dışı ekonominin var olduğu ülkelerde yaygın olduğu bir gerçektir”⁸

Kayıt dışı ekonominin tanımını yapmak oldukça zor olduğu gibi adlandırılması da oldukça zordur ve değişik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; yeraltı ekonomisi, illegal ekonomi, görünmez ekonomi, düzensiz ekonomi,

marjinal ekonomi, gölge ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, gayri resmî ekonomi, beyan dışı ekonomi, resmî olmayan ekonomi, gri ekonomi, ikincil ekonomi, ikinci ekonomi, alacakaranlık ekonomisi, paralel ekonomi, vergi dışı ekonomi, gizli ekonomi, kravatsız ekonomi, faturasız ekonomi, vergisiz ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, enformel ekonomi gibi çok farklı isimler kullanılmaktadır. Literatürde kayıt dışı ekonomi olarak bilinen tanımın adlandırılmasındaki bu çeşitlilik, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin içeriğindeki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır.

2.2- Kayıt Dışı Ekonomi'nin Ortaya Çıkış Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin, mali ve ekonomik, hukuki, sosyal ve yapısal, siyasal birçok sebebi bulunmaktadır. Çalışmamızda kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenlerine kısaca değinilmekle birlikte ağırlıklı olarak vergisel boyutuna yer verilecek ve dikkatler daha çok bu noktada toplanacaktır. Bu bağlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre değişmekle beraber ekonomik birimleri kayıt dışına yönelten başlıca nedenler şu şekilde sıralanabilir:

a) Mali ve Ekonomik Nedenler: Yüksek oranlarda seyreden enflasyon, ülkede bozulan gelir dağılımı, herkesten mali gücüne göre vergi alınmaması ya da vergi adaletinin sağlanamamasıdır.⁹

b) Hukuki Nedenler: Herkesin anlayabileceği şekilde yasaların yapılmayışı, özellikle ekonomiyle

⁶ ŞEKER, S., “Kayıtdışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri,” Yaklaşım, Sayı: 25, 1995, s.76

⁷ AYDEMİR, Ş., “KOBİ’ler ve Kayıt Dışı Ekonomi”, TOSYÖV, Ankara, 1994, s. 14

⁸ ÇOLAK, M., “Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi”, Yaklaşım, Sayı: 103, 2001, s.196

⁹ TOSUNER M., “Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler”, Vergi Sorunları Dergisi, Maliye Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 85, 1995, s. 65

ilgili mali yasaların basit ve açık olmaması, bu yasaların çok sık değişikliğe uğraması, harcama üzerinden alınan vergiler başta olmak üzere vergi oranlarını yüksek oluşu, istisna ve muafiyetlerin sınırlarının çok geniş tutulması, değişik kaynak ve faaliyetlerden elde edilen gelirlerin birleştirilerek beyan edilmesi arasındaki bozulma, defter tutma hadlerinin sürekli değiştirilmesi ve yükseltilmesidir.¹⁰

c) Sosyal ve Yapısal Nedenler: Vergi ödemenin satın alma güçlerini azaltacağını düşünen mükellefler, vergi ödemeye karşı isteksiz davranırlar. Bu durumu en aza indirebilmek için, verginin aslında kamu hizmetinin bir karşılığı olduğunun, vergiler ödenmediği takdirde, kamu harcamalarının enflasyonist etkiler doğuran borçlanma ile karşılanacağını ve bedelin er geç yine kendilerince ödeneceğinin mükelleflere iyi anlatılması büyük önem taşımaktadır. Toplanan vergilerin verimli alanlarda kullanılmaması, israfa varan kamu harcamaları, devlet kadrolarının popülist nedenlerle aşırı şişirilmesi gibi faktörler mükelleflerin devlete olan güvenini sarsmakta ve vergi ödememe yoluna gitmelerine ortam hazırlamaktadır. Ülkemizde nüfus artış hızının yüksek olması, nüfusun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşıyor olması ve tarım ile hizmetler sektörünün üretim ve istihdam açısından önemli bir paya sahip olması, işsizlik oranının yüksekliği ve gelir dağılımının çarpıklığı gibi düzeltilmesi için belli bir zamana ihtiyaç duyulan “yapısal” nedenler de kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü etkilemektedir.¹¹

d) Siyasal Nedenler: Kayıt dışı ekonomiye yol açan, boyutlarını büyüten veya kayıt dışı ekonominin

ortadan kaldırılmasını zorlaştıran nedenlerden biri de, kayıt dışı ekonominin zaman zaman siyasal himayeye sahip olması olarak düşünülebilir. Siyasetçilerin yeniden seçilmelerini garantiye almaya yönelik oy kaygısı taşımaları, oy potansiyeli yüksek seçmen kitlelerini zor duruma sokacak uygulamalardan kaçınmalarına, söz konusu kesimlerin kayıt dışı faaliyetlerinin bir kısmını görmezden gelmelerine neden olabilmektedir. Örneğin, ortalama seçmenin küçük çiftçi ve küçük esnaf olduğu Türkiye gibi ülkelerde kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin siyasal faturası ağır olabilir. Bu yüzden, “götürü” ve “basit” usulde vergilendirme adı altında Türkiye’de kayıt dışı ekonominin bugüne kadar belli ölçülerde yasal himayeye sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹²

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli nedenlerin başında mali ve ekonomik nedenler gelmektedir. Bu nedenler kendi içerisinde dört alt başlık altında sıralanabilir:

- 1- Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergiye Karşı Direnç
- 2- Vergilendirme Ortamının Belirsizliği
- 3- Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği
- 4- Vergi İdaresi ve Denetimden Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenlerinden en önemlisi denetim mekanizmasından kaynaklanan sorunlardır. Mükellefler kendilerinin ne kadar az denetleneceğini bilirlerse vergi kaçırma konusunda o oranda cesaretli olacaklardır. Fakat ülkemizde vergi inceleme oranları son derecede düşüktür. (%3-5). Bunun temelinde de vergi inceleme elemanlarının sayıca yetersiz olması,

¹⁰ TOSUNER M., age, s. 65

¹¹ IŞIK N ve ACAR M., Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21,2003, s. 122

¹² IŞIK N ve ACAR M., age, s. 122

vergide uzmanlaşan kişilere özel sektörden son derecede cazip tekliflerin gelmesi ve kamunun bu elemanları bünyede tutacak imkanlar sunamaması gelmektedir. İnceleme elemanlarının bir grubunun ayrıca idari teftişte görev almaları da vergisel incelemelerde yoğunluğu azaltmaktadır.¹³

Mükellefin vergiye uyum gösterememesinde yönetimin de etkisi olabilmektedir. Dolayısıyla, vergi kaçakçılığı güdüsü, vergiye uyumsuzluktan kaynaklanabilmektedir; Denetimin ve cezaların düşüklüğü, risk alma eğiliminin güçlü oluşu, vergi oranlarının yüksekliği kaçakçılık davranışı için gerek şarttır, fakat yeter şart değildir. Ayrıca kaçakçılık fırsatlarının da varlığı gerekir. Bu fırsatların iyi bir vergi idaresi ile ortadan kaldırılması yani vergi mevzuatındaki boşlukların düzeltilmesi denetimlerde bir artış olmasa da kayıt dışılığı azaltacaktır. Uygulamaya bakıldığında mükellefler ödemeleri gereken vergiyi ödememeleri halinde kendilerine kesilecek ceza ile bu paranın repoya veya bonoya yatırılması halinde elde edilecek geliri hesaplamaktalar ve eğer faizden elde edecekleri gelir cezadan fazla ise vergilerini yatırmama yoluna gitmektedirler.¹⁴

Yapılan analizler göstermiştir ki, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma, varlığı kabul edilen fakat hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamayan olgulardır. Vergi yapısında gerçekleştirilen değişiklikler de bunu tam önleyemez ve bu değişiklikler vergi idaresinin tecrübesini, başka bir deyişle uzmanlaşmasını engelleyerek vergi erezyonunun sürmesine neden olur.¹⁵

İşte şu günlerde birçok dünya ülkesinde olduğu gibi Türkiye'nin gündeminde de bankacılıkla

ilgili yeni bir düzenleme getirecek olan Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel II) vardır. Peki Basel II'nin kayıt dışı ekonomiyle mücadelede herhangi bir katkısı olabilir mi? Çalışmamızın ikinci kısmı Basel II konusu ile ilgili olacaktır.

3- BASEL II'NİN OLUŞUM SÜRECİ ve TANIMI

3.1- Basel II'nin Oluşum Süreci

Son dönemde gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerin gündeminde bankacılık sektöründe risk yönetimi önemli yer tutmaktadır. Özellikle finans piyasalarında meydana gelen krizlerin çoğunda etkin bir risk yönetiminin olmayışı bu konunun önemini artırmaktadır. Finansal piyasalarda yaşanacak bir krizin önemli olmasının ve ciddi problemlere sebep olabilmemesinin diğer bir nedeni ise, böyle bir krizin diğer piyasaları da kısa sürede etkileyebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bankacılık sektörü, kamu otoriteleri tarafından ayrıntılı bir şekilde hukuki düzenlemelere tabi tutulması ve sıkı denetim altına alınması gereken bir sektör olmuştur. Bu denetimin arkasında ise, bankaların mali sağlamlık oranlarının güçlü olması ve böylece banka iflaslarının önüne geçilerek mali piyasalarda istikrar sağlama düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünce, Basel Bankacılık Denetim Komitesi'ni Basel Sermaye Yeterliliği düzenlemeleri yapmaya sevk etmiştir.

Bu konuda bilinen en geniş düzenleme Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından oluşturulan Basel kriterleridir. Tüm dünyada mali sermayenin yeniden yapılanması anlamına gelen Basel kriterleri 1974 yılında başlamıştır. Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 1974 yılı sonunda

¹³ KILDIŞ Y., "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslar Arası Boyutu Ve Çözüm Önerileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000, s. 5

¹⁴ KILDIŞ Y., age, s. 5

¹⁵ KILDIŞ Y., age, s. 5

uluslararası döviz ve bankacılık piyasalarında meydana gelen önemli krizleri takiben, Bankacılık Düzenleme ve Denetim Uygulamaları Komitesi adı altında kurulmuştur. Komite'nin çalışmalarıyla uluslararası denetim kapsamındaki farklılıkların ve boşlukların giderilmesi amaçlanmıştır. Basel Komitesi, 1988 yılında Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel I) adında bir düzenleme yapmıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Basel I düzenlemesi ile bankalar taşıdıkları riskle orantılı olarak yasal sermaye bulundurmaya başlamıştır.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi, İsviçre'nin Basel kentinde yerleşik Uluslararası Takas Bankası (Bank for International Settlements - BIS) bünyesinde faaliyet gösteren, gelişmiş ülkelerin merkez bankaları ve bankacılık denetim otoritelerinden yetkililerin katılımıyla oluşturulan ve bankacılık konusunda istişari mahiyetli olarak uluslararası standartları yayımlayan komitedir. Komitede Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere, ABD olmak üzere bu ülkeler kendi merkez bankalarının en üst düzey yetkilileri tarafından temsil edilmektedir.

Komite, bankalara ilişkin yasal sermaye gereklerindeki değişiklikleri açıklayan ve uzun süredir beklenen "Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması: Gözden Geçirilmiş Düzenleme"yi konuya ilişkin taslak metinlere yönelik çeşitli kesimlerden görüş alınması ve düzenlenen sayısal etki çalışmalarının ardından, son şekli verilerek 26 Haziran 2004'te yayımlamıştır. Bu düzenleme, Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı veya daha yaygın şekilde Basel II olarak bilinmektedir. Haziran 1999'dan bu yana müzakere edilmekte olan Yeni Uzlaşısı, 1988 Basel Uzlaşısı'nın yerini alarak

daha hassas bir dizi kural getirmek üzere tasarlanmıştır. Basel II, 2007 yılına kadar bankacılık düzenleyicilerinin çoğu tarafından benimsenmiştir.

3.2- Basel II'nin Tanımı

Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel II), bankaların sermaye yeterliliklerinin ölçülmesine ve değerlendirilmesine ilişkin olarak Basel Bankacılık Denetim Komitesi (Basel Committee on Banking Supervision – BCBS) tarafından yayımlanan ve yakın tarihte birçok ülkede yürürlüğe girmesi beklenen standartlar bütünüdür.

Basel II'de, öngörülen kredi riski ölçüm modelleriyle, bankaların kredi riskini üstlenmesi, yönetmesi ve nihayetinde bu risk için asgari sermaye gereksinimini belirlemesi hedeflenmektedir. Piyasa riskinin hesaplanmasında standart yaklaşım ve içsel hesaplama teknikleri kullanılırken, Basel II ile birlikte ilk defa "operasyonel risk" bölümü sayısal riskin hesabına değişken faktör olarak eklenmiştir.

Basel II, üç yapısal blok üzerine kurulmuştur:

1- Birinci Yapısal Blok-**Minimum Sermaye Yeterliliği**: Bankaların kredi risklerini derecelendirerek minimum sermaye yükümlülüklerini (gerekliliği) belirlemeyi amaçlar.

2- İkinci Yapısal Blok-**Sermaye Yeterliliğinin Denetimi**: Banka ve denetim otoritesinin değerlendirme sürecidir.

3- Üçüncü Yapısal Blok-**Piyasa Disiplini**: Kamuya açıklamalar yapılmasını gerekli gören bu blok, piyasa disiplini ve şeffaflığın sağlanmasını hedeflemektedir.¹⁶

Basel II'nin ilk prensibi olan Minimum Sermaye Yeterliliği ile kurumların maruz kaldıkları piyasa, kredi ve operasyonel riskleri için minimum

¹⁶http://www.deloitte.com/dtt/cda/doc/content/turkey-tr_ceo_Basel2BankacilikDuzenlemeleri_060707.pdf (22.02.2008)

sermaye gerekliliğinin hesaplanması amaçlanmaktadır. Sermaye yeterlilik oranı; yasal sermaye ve risk ağırlıklı varlıklar esas alınarak hesaplanır. Toplam sermaye yeterlilik oranı %8'in altında olmamalıdır. Katkı sermaye, ana sermayenin %100'ünü aşamaz. Basel II hükümleri gereği, sermaye yeterlilik standart rasyosu şu şekilde hesaplanmaktadır:

**Sermaye Yeterlilik Standart Rasyosu(SYSR)=
Özkaynaklar / KR+PR+OR >= %8**

Yukarıdaki formülde;

KR: Kredi Riski, PR: Piyasa Riski, OR: Operasyonel Risk anlamına gelmektedir.

1- Kredi Riski: Bankaların kısa ve orta vadede verdikleri kredilerin ya hiç ödenmemesi yada zamanında ödenememesi sonucunda bankanın uğrayacağı zararı ifade eder.¹⁷

2- Piyasa Riski: Finansal piyasaların faiz oranları ve döviz kurlarında değişimler sonucunda bankalarda meydana gelen değişimler sonucunda bankanın zarar etme veya sermaye kaybetme riski olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

3- Operasyonel Risk: Bir bankanın işlemeyen ya da uygun olmayan iç süreçler, insanlar ve sistemler ya da dış etkenler nedeniyle ortaya çıkabilecek zarara uğrama riskine operasyonel risk denir.¹⁹

Basel II'nin ikinci prensibi olan Sermaye Yeterliliği Denetimi, Komite tarafından belirlenen denetim otoritesinin incelemesine, risk yönetimi rehberliğine ve denetimsel şeffaflık ile hesap ve-

retilirliğe ilişkin temel prensipleri; her biri için rehberlik de dâhil olmak üzere, diğer hususların yanında, bankacılık hesaplarındaki faiz oranı riskinin, kredi riskinin (stres testi, temerrüt tanımı, artık risk ve kredi yoğunlaşması riski), operasyonel riskin, artan sınır ötesi iletişim ve işbirliği ile menkul kıymetleştirmenin ne şekilde ele alınacağını da içerecek şekilde bankacılık risklerine göre ele almaktadır.²⁰

Basel II'nin üçüncü prensibi olan Piyasa Disiplinin amacı asgari sermaye yükümlülüklerini (Birinci Yapısal Blok) ve denetim otoritesinin incelemesi sürecini (ikinci Yapısal Blok) tamamlamaktır. Komite piyasa katılımcılarının uygulamanın kapsamı, sermaye, maruz kalınan riskler, risk değerlendirme süreci ve bu şekilde bankanın sermaye yeterliliği hakkında önemli bilgilere sahip olmalarına olanak sağlayacak bir dizi kamuyu bilgilendirme yükümlülüğü ihdas ederek piyasa disiplini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Komite, bu tür bilgi açıklamalarının özellikle uzlaşının içsel yöntem ve değerlendirmelerle sermaye gereksiniminin belirlenmesinde bankalara daha fazla inisiyatif tanındığı durumlarda çok daha önemli olduğu inancındadır.²¹

4- BASEL II'NİN KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELEDE ETKİSİ

Türkiye'de yüzde 30'lar civarında seyrettiği tahmin edilen kayıt dışı ekonomi nedeniyle 2007 yılında devletin vergi ve sosyal güvenlik sisteminin

¹⁷ ATİKER, M., "Basel-I ve Basel-II", Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi, Bilgi Raporu, Sayı: 2005-41/08, 2005, s. 4

¹⁸ ATİKER, M., age, s. 4

¹⁹ ATİKER, M., age, s. 4

²⁰ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde 719

²¹ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde 809

yıllık sigorta primi kaybının en az 51 milyar YTL civarında olduğu tahmin ediliyor. Devletin almayacağı vergi tutarı 32 milyar, ssk, bağ-kur ve işsizlik sigortası primi kaybı ise 19 milyar YTL'yi bulmaktadır. ATO'nun hazırladığı "Kayıt Dışı 2007" raporuna göre kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki boyutuyla ilgili olarak, hesaplama yöntemine göre araştırmacılar, GSMH'nin yüzde 2'siyle yüzde 137'si arasında değişen oranlarda ve birbirinden çok farklı sonuçlar ortaya çıkarıyor. Söz konusu raporda Türkiye kayıt dışı ekonomi ve istihdam oranını yılda sadece 2 puan aşağı çekerek, 10 yıl içerisinde 182 milyar YTL vergi, 50 milyar YTL de sigorta primi olarak toplam 232 milyar YTL toplama olanağına kavuşabilecektir.²² 4 Ekim 2006 tarihli ve 26309 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi'yle ilgili genelgede (2006/28), Türkiye'de kayıt dışı ekonominin GSMH'nin yüzde 50'sinden fazla olduğu tahminine yer verilmiştir. Bazı uluslararası araştırmalarda ise Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin GSMH'ye oranı yüzde 32-34 oranları arasında hesaplanmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde Basel II'nin kayıt dışı ekonomi ile mücadelede ne gibi etkileri olabileceği üzerinde durulacaktır. Basel II, genel olarak bankaları ve doğal olarak firmaları yakından ilgilendirmekle birlikte çalışmamızın esas konusunu teşkil eden kayıt dışı ekonomi ile mücadelede Basel II'nin etkisi olduğu için, bankaları ilgilendiren kısma kısaca değinilerek firmaları ilgilendiren bölüme ağırlık verilecektir.

4.1- Basel II'nin Bankalara Etkileri

Basel II düzenlemesi, bankalar üzerindeki temel etkilerine bakıldığında; düzenleme, borçlu-

kredi kalitesine verilen önemin artmasına paralel olarak zaman içinde kurallara uygun bir kredi kültürünün yerleşmesini desteklemektedir. Basel II düzenlemesi ile piyasa disiplini, şeffaflık ve rekabetin artması beklenmekte olup müşteri ilişkileri ile ürün fiyatlamasında köklü değişiklikler olması muhtemeldir. Ancak, düzenleme uluslararası faaliyet gösteren bankalar ile bu kapsamda yer almayan bankalar üzerinde farklı etkiler yaratabileceği gibi gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin bankaları üzerindeki etkileri de farklı olacaktır.

Basel Komitesi'nin çalışmaları temel olarak bankalarda risk yönetimine odaklanmaktadır. Risk yönetimi kültürünün bankacılık sistemini çok daha verimli hale getireceği, piyasanın korunması yolunda daha doğru bir yapı oluşturulacağı, niteliksel ya da sayısal herhangi bir sorun ortaya çıktığında bu sorunun risk yönetimi tarafından hızlı bir şekilde teşhis edilebileceği öngörülmektedir. Basel II düzenlemesi ile temel olarak risk duyarlılığı daha fazla olan ve daha esnek bir yapının oluşturulması, sermaye gereği hesaplamasında risk duyarlılığının artırılması, düzenleyici yükümlülüklerde teşviklerin ve uyumluluğun artırılması amaçlanmaktadır.

Basel II ile gelen yenilikler:

- Geçmişteki tek yöntem anlayışı yerine farklı bankalara farklı yöntem avantajı
- Risklerin daha hassas ölçülmesi
- Etkin risk yönetimini teşvik
- Riske dayalı fiyatlama sistemi
- Kamuya açılacak bilgelerin şeffaflığı
- Rating kavramı

4.2- Basel II'nin Firmalara Etkileri

Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı'nda şöyle denilmektedir: 'Basel II kurumsal krediler, hazine ve

²² [http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=827&l=1\(22.02.2008\)](http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=827&l=1(22.02.2008))

merkez bankası kredileri ve banka kredileri için, her borçluya ve başlıca kefil ve garantörlerinin her birine derece verilmeli ve her kredi için kredi onay sürecinin bir parçası olarak bir kredi derecesi tayin edilmelidir. Benzer şekilde, her perakende kredi de kredi onay sürecinin bir parçası olarak bir havuza dâhil edilmelidir.²³ Bankanın kredi riski üstlendiği her tüzel kişi ayrıca derecelendirilmelidir. Her bankanın, ilgili ve bağlantılı kuruluşların hepsine veya bir kısmına aynı derecenin verilebileceği veya verilemeyeceği durum ve koşullar da dâhil, bir şirketler grubu içindeki münferit kuruluşlar ve şirketlerin derecelendirilmesi konusunda ilgili denetim otoritesince kabul edilebilir politikaları bulunmalıdır.²⁴

Çalışmamızın 'III.2- Basel II'nin Tanımı' başlıklı kısmında da belirtildiği üzere, Basel II'nin firmaları ilgilendiren en önemli kavramlarından birisini "rating" konusu oluşturmaktadır. Rating, firmaların kredibilitelerini yansıtip, onları objektif kriterler kullanarak derecelendirme anlamına gelmektedir. Bu durum, ortak bir dilin oluşmasına yardımcı olmanın yanında bankaların bir firma için çok benzer fiyatlamalar yapmasına neden olacaktır. Derecelendirme notu ile kredi kullanan firmaların risk derecesi ölçülecek olup farklı nota sahip benzer nitelikte kredilere farklı faiz oranı ve teminat koşulları uygulanacaktır. Kredi verilen firmanın derecelendirme notu düştükçe, banka hem daha çok risk alacak, hem karşılık olarak daha çok sermaye tutacak ve dolayısıyla daha çok kaynağını getiriden mahrum bırakacaktır. Bu durum firmanın kullanacağı kredinin maliyetine etki edecek ve doğal olarak kredilerin faiz oranlarını artıracaktır.

Basel II öncesi (Basel I) uygulamada, özel sektör firmalarına verilen krediler firmaların risk yapısına bakılmaksızın, teminat yapısı dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmaktayken, Basel II'deki standart yöntem altında firmaların risk ağırlığı firmaların kredi notuna bağlanacak olup, bankaların kredi riskleri ile ilgili daha yüksek standartlar getirecek, sağlam ve tutarlı veriler kullanılarak daha hassas hareket edilecektir. Bu çerçevede ileri yöntemle yapılacak hesaplamalarda, kredi kullananın mali bilgileri (bilanço, gelir tablosu vs.) ve niteliksel faktörler (yönetici ve ortaklarının geçmişi, yönetim ve organizasyon yapısı, ürün/hizmet gelişimi, pazar payı vb.) dikkate alınacaktır. Bu noktada önemli olan husus, yönetim yapıları ve mali yapıları farklı olan firmalar bundan sonra bankalar tarafından objektif olarak incelenecek ve kredi talepleri söz konusu şartlar içerisinde değerlendirilecektir.

Basel-II, risk yönetiminde ortaya çıkan gelişmelerin devamı olacak ve bu süreci daha da pekiştirecektir. Buna göre Basel II uygulanmaya geçtiğinde riskin ölçümü iki ana unsura dayanacak olup, kredi kullanan firmanın riski ve kredi işleminin riski ayrı ayrı derecelendirilecektir. Bu şekilde, daha sağlıklı ve objektif kredi faiz oranı belirlenecektir. Bu çerçevede, kredi kullanan firmanın riski; firmanın finansal verileri (bilanço, gelir tablosu vb.) ile niteliksel faktörlerinin değerlendirilmesi sonucu tespit edilen "firma derecelendirme notu" ile ifade edilmektedir. Kredi işleminin riski ise; işlemin türü, teminat, vade, para birimi gibi unsurlar ile değerlendirilmektedir. Böylece kredi, "çok riskli" veya "az riskli" olarak belirlenmekte ve buna göre fiyatlama yapılmaktadır.

²³ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde 422

²⁴ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde 423

Ayrıca, borçluların ve kredilerin dereceleri, asgari olarak yılda bir kez yenilenecektir. Belirli krediler ve özellikle daha yüksek risk taşıyan firmalar daha sık aralıklarla incelemeye tabi tutulacaktır. Ayrıca, bir borçlu veya kredi hakkında yeni önemli bilgilerin ortaya çıkması halinde, bankanın yeni bir derecelendirme süreci başlatması gerekecektir. Bu arada firmalara uygulanacak olan bu derecelendirme, sadece kredi kullanacak firmalara değil bankada hesabı olan tüm firmalar için geçerli olacaktır.

Aşağıdaki tablo, sigorta şirketleri dahil, derecelendirilmiş kurumsal kredilere ilişkin risk ağırlıklarını göstermektedir. Derecelendirilmemiş kurumsal krediler için standart risk ağırlığı %100 olacaktır. Derecelendirilme notu bulunmayan bir şirkete kullandırılan kredi için firmanın kurulu bulunduğu ülkenin hazinesi veya merkez bankasına uygulanandan daha avantajlı bir risk ağırlığı uygulanamayacaktır.²⁵

Tablo1: Standart Yönteme Göre Derecelendirme Sınıfları

Derecelendirme	Perakende Risk Ağırlığı	Kurumsal Risk Ağırlığı
AAA ile AA- arası	% 75	% 20
A+ ile A- arası		% 50
BBB+ ile BB- arası		% 100
BB-'nin Altı		% 150
Derecelendirilmemiş		% 100

Peki, bütün bu söylenenler ışığında, Basel II kriterlerinin uygulamaya başlamasının kayıt dışı ekonomiyle mücadelede ne gibi faydası olabilir?

Basel II'nin özünde, bankaların mali sağlamlık oranlarının güçlü olması ve böylece banka iflaslarının önüne geçilerek mali piyasalarda istikrar sağlama düşüncesi yatmaktadır. Ancak, reel

sektör (sermaye yeterlilik oranı açısından risk kavramının genişlemesi ve bu ölçümün doğru- dan kredi fiyatlaması ile ilişkilendirilmesi banka- ların müşterisi konumunda bulunan ve finans- man ihtiyacını bankalar aracılığı ile yapan tüm sektörler) üzerinde doğuracağı etki düşünüldü- ğünde, Basel II'nin kayıtlı ekonomiyi hedefleyen kriterler dizisi olduğu anlaşılmaktadır. Bunu şu- radan anlıyoruz; Basel II uygulanmaya başladıktan sonra, müşteri çek ve senetleri ile ortak ve grup şirketi kefaletleri gibi yaygın olarak kullanı- lan teminat türleri dikkate alınmayacaktır. Uygula- ma ile birlikte işletmeler bilanço kayıtlarına göre değerlendirilecek ve bilançolarının sağlamlılı- ğına göre belirli dereceler verilerek ve bu derece- ye göre kredi maliyetleri belirlenecek, çek karne- si alabilecek ve senet düzenleyebileceklerdir. O halde, bütün bu söylenenler ışığında, derecele- nendirme yöntemlerinin dayanağını finansal raporla- rın şeffaflığı oluşturacağından firmalar kayıt dışı işlemlerini kayıt içine kaydırarak bilançolarına çeki düzen vermek zorunda kalacaktır.

Bu bağlamda, işletmelerin uluslararası stan- dartlara uygun ve güvenilir mali tablolar oluşturu- lması, sermaye yapılarının güçlendirilmesi, do- ğacak riskleri yönetme kapasitesi ve sermayesini güçlendirmesi, kısaca finansal piyasalarda yaşa- nan gelişmelerden faydalanabilmesi için kurum- sallaşma gerekecektir. Çünkü, Basel II ile birlikte bankaların kredi kullandırırken bu kredinin fir- maya yansıtılacak maliyetini hesaplamak için kullanacağı yöntemlerden biri olan Standart Yön- tem altında, bankaların bir firmanın kredisi için ay- rılması gereken sermayeyi tespit ederken firmayı "perakende" ya da "kurumsal" olarak sınıflaması

²⁵ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde 66

gerekmektedir. Bankalar kurumsal portföydeki firmalar için bağımsız uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından verilmiş not ile belirlenen kredi değerliliğini kullanacaklardır. Perakende portföyde yer alan firmalar için ise herhangi bir dış derecelendirme notu söz konusu olmayıp, bu firmalara standart % 75 risk ağırlığı uygulayacaklardır.²⁶ Yani, perakende firmalar derecelendirilmeye tabi tutulmadan %75 riskli olarak değerlendirilirken, kurumsallaşmış firmalar derecelendirilmeye tabi tutularak tablo1'de de görüldüğü gibi %20 gibi düşük riskli bir konuma gelebilecektir. Kurumsallaşmadan kastedilen ise şudur; şirketlerin sahip olduğu kaynakların mali tablolarında en doğru ve açık bir şekilde yer alması (yani **kayıt dışı işlemlerini kayıt içine alması**) ve şirketlerin ortakları dışındaki menfaat guruplarıyla olan ilişkilerinde daha sağlıklı bir iletişim kurulması anlamını taşımaktadır.

Kurumsallaşmayı sağlayıp bilânçolarını şeffaf hale getirmiş (Şeffaflık, firmaların sağlıklı bir derecelendirme ve dolayısıyla verimli bir kredi süreci yaşayabilmesi için, finansal ve niteliksel bilgilerden oluşan gerekli tüm bilgilerini bankalara ve bağımsız derecelendirme kuruluşlarına zamanında, güvenilir ve yeterli bir şekilde sunmasını öngörmektedir. Bankalar firmalardan bilânço alırken söz konusu bilânçoların vergi dairesine verilmiş bilânço olmasına ve vergi dairesince onaylanmış olmasına dikkat edecektir.), kaynak yapısını düzeltmiş olan şirketler yeni uygulamayla daha rahat ve makul koşullarla kredi kullanabilecekken, değişime uyum sağlayamayan, bilânçoları şeffaf olmayan ve yeterince kurumsallaşmamış reel sektör firmaları bu konuda sorunlar yaşayacaktır.

5- SONUÇ

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere, kayıt dışı ekonominin, gelişmekte olan ülkelerin olduğu kadar gelişmiş ülkelerinde sorunları arasında önemli bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Ülke ekonomilerini ve sosyal hayatı olumsuz etkileyen kayıt dışı ekonominin önlenmesi, etkin, sürekli ve koordineli çalışmaların hayata geçirilmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede uluslararası işbirliğini öngören yasal düzenlemeler hazırlamış ve hazırlanmaya devam etmektedir. Söz konusu düzenlemelerden Basel II'nin temel öğeleri; istikrarlı bir faaliyet ortamının yaratılması, finansal piyasaların geliştirilmesi, her alanda şeffaflığın sağlanması, ulusal ve uluslararası finansal sektörün güçlendirilmesi, rekabetçi yapının geliştirilmesi, piyasa mekanizmasının etkin olarak çalışmasının sağlanması için ekonomik faaliyeti düzenleyen kuralların birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi ve kuralların etkinlikle uygulanması, kamunun ekonomik faaliyetteki müdahalesinin ve payının düşürülmesi, finansal sistemde denetim yapısının güçlendirilmesi, denetim etkinliğinin artırılması olmuştur.

Çalışmamızda Basel II kriterlerinin kayıt dışı ekonomiyle mücadelede sağlayacağı katkıya değinilmiş olup Basel II kriterlerinin doğru anlaşılması ve uygulanması halinde, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına önemli bir katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Kısaca Basel II kriterleri kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli bir fırsat olabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

- 1- ALTUĞ, O., "Kayıtdışı Ekonominin Boyutları (1997)," Erciyes Üniv. İİBF Dergisi, Sayı: 15, 1999
- 2- AKBULAK, Y. ve TAHTAKILIÇ A.K., "Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler," Banka-Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 40(468), 2003

²⁶ Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde 69

- 3- ATİKER, M., "Basel-I ve Basel-II", Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi, Bilgi Raporu, Sayı: 2005-41/08, 2005
- 4- AYDEMİR, Ş., "KOBİ'ler ve Kayıt Dışı Ekonomi", TOSYÖV, Ankara, 1994
- 5- ÇOLAK, M., "Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi", Yaklaşım, Sayı: 103, 2001
- 6- DERDİYOK, T., "Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini", Türkiye İktisat Dergisi, Mayıs, 1993
- 7- IŞIK N ve ACAR M., Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, 2003
- 8- KILDİŞ Y., "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslar Arası Boyutu Ve Çözüm Önerileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000
- 9- ŞEKER, S., "Kayıtdışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri," Yaklaşım, Sayı: 25, 1995
- 10- TEMEL, A., A.ŞİMŞEK ve K.YAZICI., "Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü", DPT, Ankara, 1994
- 11- TOSUNER M., "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", Vergi Sorunları Dergisi, Maliye Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 85, 1995
- 12- YILMAZ, G., "Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayı -Prof. Dr. Halil NADAROĞLU'na Armağan, Cilt: XIV, Sayı: 1, 1998
- 13- Basel Bankacılık Denetim Komitesi, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslar arası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı) Gözden Geçirilmiş Düzenleme (Türkçe Çevirisi) Haziran 2004, Madde: 66,69,422,423,719,809
- 14- http://www.deloitte.com/dtt/cda/doc/content/turkey-tr_ceo_Basel2BankacilikDuzenlemeleri_060707.pdf (22.02.2008)
- 15- <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=827&l=1> (22.02.2008)